

СУТНІСТЬ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО Й ПРОКУРОРА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

УДК 343.98

Халупенко Д.М.,
здобувач кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

Анотація: В статті розглядаються питання, які розкривають сутність пізнавальних процесів, які мають місце в діяльності слідчого і прокурора в ході досудового розслідування. Вказується на роль криміналістичних засобів у забезпеченні завдань пізнання в кримінальному провадженні

Ключові слова: досудове розслідування; пізнання; діяльність слідчого і прокурора; криміналістичні пізнавальні засоби

Діяльність слідчого і прокурора, що здійснюється в межах їхніх процесуальних функцій у кримінальному провадженні, завжди спрямована на пізнання тих подій, фактів і обставин, з приводу яких розпочато досудове розслідування. Під загально-філософською категорією пізнання розуміють особливий вид творчої діяльності людини із засвоєння навколишньої дійсності в різноманітних проявах – процеси, явища, факти. При цьому, в залежності від мети, способів, рівнів пізнання, можна вести мову про неоднорідність і складність пізнавального процесу. Для характеристики останнього особливе значення має спрямованість пізнання, яка в основі своїй поділяється на дві складові – пізнання перспективне і пізнання ретроспективне. Якщо завдання першого полягає у забезпеченні суспільного прогресу, то завданням другого є встановлення відповідності наявних і встановлених відомостей про факти тим фактам, які існують чи існували в минулому, визначення тотожності обставин встановлених і обставин, які встановлюються, що і є головною метою такого пізнання. Останнє набуває особливого значення в разі дослідження обставин, які носять або можуть носити з достатнім рівнем вірогідності кримінально-правовий характер. Саме в такому аспекті мова йде про кримінально-процесуальне пізнання, яке здійснюється слідчим, прокурором під час кримінального провадження і постає предметом вивчення криміналістів та фахівців в галузі кримінального процесу. Проблемам пізнання в кримінальному судочинстві, питанням доказування і використання з цією метою слідчим, прокурором, судом розроблених криміналістикою пізнавальних засобів присвячено низку наукових праць, окремих наукових публікацій багатьох відомих в нашій країні і за її межами фахівців у галузі криміналістики й кримінального процесу. Значну увагу розгляду зазначених проблем приділили О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, В.Г. Гончаренко, Г.О. Зорін, Л.М. Карнеєва, В.А. Колесник, В.О. Коновалова, О.М. Ларін, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов, В.О. Снетков, О.Г. Філіпов, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Н.А. Якубович та інші науковці й практики, що вказує на певний рівень наукової розробленості питань пізнання і пізнавальної діяльності в кримінальному провадженні і під час досудового розслідування зокрема.

Проте широкий аспект даної проблеми, невпинний розвиток науково-технічного прогресу, новації вітчизняного кримінального процесуального законодавства, багато які з котрих ще не достатньо досліджені, викликають потребу подальших досліджень цього аспекту діяльності слідчого й прокурора, нових підходів до сутності пізнавальних процесів і криміналістичних засобів, які використовують процесуальні особи під час встановлення фактичних даних, що мають важливе значення в кримінальному провадженні, й потрібні для його правильного вирішення. Розкриття сутності пізнавальної діяльності, що здійснюється слідчим і прокурором як одного із кола зазначених питань ставиться за **мету підготовки цієї статті**.

До розуміння пізнання під час досудового розслідування в науковців існують багато в чому збіжні, але водночас і дещо відмінні підходи. Так, І.М. Лузгін зазначає, що пізнання – це діяльність, метою якої є отримання істинного знання про які-небудь об'єкти. Пізнання, на його думку, має вираз в певному відношенні суб'єкта до об'єкта пізнання. У процесі встановлення цього відношення суб'єкт оволодіває об'єктом, отримує від нього необхідну інформацію, зміст якої залежить від окремих завдань пізнавальної діяльності, сил, засобів та застосованих прийомів [1, 76]. Образцов В.О. підкреслює, що пізнання – це процес добування, усвідомлення й використання інформації, за допомогою якої формується знання про об'єкт пізнання. Процес пізнання він розуміє як розподіл цілого на складові (ознаки, частини, компоненти, обставини), послідовне їх вивчення, взаємозв'язок, синтезування отриманих знань в інтегровану систему – образ об'єкта [2, 137]. Пізнання під час досудового розслідування спрямоване на досягнення мети цього розслідування, яку ставлять перед собою слідчий і прокурор як особи, що процесуально уповноважені здійснювати розслідування і встановлювати фактичні дані, що потрібні для прийняття правильних процесуальних рішень та вирішення кримінального провадження по суті.

Цілоком слушними, на нашу думку, є висловлювання тих науковців, які вказують на дискусійні підходи до спроб визначення мети і результатів розслідування, що має місце у зв'язку з прийняттям чинного кримінального процесуального законодавства України. Існують позиції, які заперечують можливість і доцільність встановлення істини в кримінальному провадженні. Розслідування кримінальних правопорушень є окремим випадком пізнання. Тому мета пізнання і мета досудового розслідування співвідносяться як загальне і окреме. Істина в кримінальному процесі не може бути ймовірною або обмежуватися видом чи суб'єктом діяльності. Виключення істини з мети

кримінального провадження, безумовно, відіб'ється і на сутності самої криміналістики. Мова йде про те, які закономірності тоді буде вивчати криміналістика? Криміналістика покликана своїми положеннями сприяти діяльності правозастосовних органів по встановленню істини [3, 166]. Таку істину в наукових джерелах називають матеріальною або об'єктивною істиною. Зазвичай під об'єктивною істиною розуміють такий зміст людських знань, який правильно відбиває об'єктивну дійсність і не залежить від суб'єкта. Встановити істину в кримінальному процесі означає пізнати події, що відбулися і всі обставини, які підлягають встановленню й доказуванню за кримінальним провадженням, у відповідності до того, як це мало місце насправді. Істина відображає не загальні закони, що є характерним для наукової істини, а окремі конкретні факти, які є важливими для вирішення конкретного кримінального провадження. Отже, істина в кримінальному провадженні завжди конкретна і практична. Для встановлення цієї істини використовують як загальні закони пізнання, так і особливі правила кримінально-процесуального доказування, що застосовують для пізнання істини в її процесуальному розумінні. Істина повинна розглядатись, як адекватне відображення об'єктивної дійсності в свідомості людини, у зв'язку з чим вона може бути лише об'єктивною, тобто істинний зміст людського знання про фактичні обставини вчиненого кримінального правопорушення не залежить від суб'єкта пізнання, не залежить ні від людини, ні від людства.

Розглядаючи проблемні питання встановлення істини під час кримінального судочинства, В.Г. Гончаренко зазначає, що саме та істина, в якій відображається незалежна від суб'єкта дійсність, і повинна бути встановлена під час розслідування та судового розгляду [4, 13]. Іншими словами, висновки слідчого й прокурора щодо винуватості конкретної особи у скоєнні конкретного злочину чи кримінального проступку і щодо існування у минулому всіх значущих для кримінального провадження обставин повинні бути адекватними об'єктивній дійсності. Ми повністю погоджуємося з В.М. Стратоновим у тому, що абсолютна істина в пізнавальному процесі доказування, що відбувається під час досудового розслідування, складається з відносних, які містять елементи абсолютної. Відмінність між ними полягає в мірі повноти пізнання. Абсолютна істина означає наявність вичерпного, повного знання щодо конкретного об'єкта, а відносна – знання лише певних його властивостей, зв'язків, сторін [5, 13].

В процесуальному пізнанні, що здійснюється слідчим і прокурором під час досудового розслідування, специфічними є і мета пізнання, і його засоби, і умо-

ви, в яких воно відбувається. Встановлення істини як справжності конкретного одиничного факту, а також екстремальність самого дослідження під час досудового розслідування передбачає складний характер такого роду пізнання. В орбіту процесуального дослідження потрапляє широкий спектр обставин, котрі мають як пряме, так і опосередковане відношення до об'єкта кримінально-процесуального пізнання. Лише під час кримінально-процесуальної діяльності слідчий і прокурор можуть отримати інформацію про факти, які мають особливе пізнавальне значення в кримінальному провадженні, а також про обставини, які мають юридичне значення.

Важлива особливість пізнавальної діяльності в кримінальному провадженні полягає і в тому, що її предметом виступають конкретні факти минулого і теперішнього, які зазвичай не мають прямих аналогів в об'єктивній дійсності, зокрема, і серед обставин інших кримінальних проваджень, навіть за тим же складом злочину або кримінального проступку чи різних кримінально караних дій за участю тих же самих виконавців. Кожен злочин або кримінальний проступок як окрема подія має чітко виражену індивідуальність. Отже процес пізнання за кожним кримінальним провадженням вирізняється індивідуальністю і тому слідчий, прокурор як суб'єкт пізнання, в гносеологічному розумінні під час доказування не може спиратися на раніше отримані ним знання. Якщо ж слідчому чи прокурору особисто відомі обставини вчинення злочину, то він не може бути суб'єктом пізнання оскільки отримує інший процесуальний статус – очевидця як свідка, потерпілого, підозрюваного і тому підлягає відводу.

Особливістю діяльності слідчого, прокурора як суб'єкта процесуального пізнання є те, що він має справу з такими явищами, як вираз сутності. Без такого виразу зовні сутність не може бути встановлена сама по собі, а повинна проявити себе, стати доступною для сприйняття і пізнання. Прикладами таких проявів, які досліджують суб'єкти пізнання, можуть бути факти неправомірної поведінки особи, активна протидія встановленню істини з боку учасників кримінального провадження або сторонніх осіб, специфіка реалізації асоціальних мотивів тощо. Разом з тим, під час кримінально-процесуального пізнання слідчим, прокурором можуть бути штучно створені ситуації, які моделюють умови для прояву таких сутностей. З цією метою в межах здійснення такої негласної слідчої (розшукової) дії як контроль

за вчиненням злочину, що передбачено ст. 271 КПК України, може бути проведеним спеціальний слідчий експеримент. Сутність такого спеціального експерименту полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину [6]. В такому випадку кримінально-процесуальне пізнання може містити в собі не тільки ретроспективний, але й перспективний аспект. Для створення таких ситуацій суб'єкт процесуального пізнання повинен володіти знаннями в галузі криміналістичної тактики, і зокрема, уміти піддати належній оцінці слідчу ситуацію, спланувати й провести тактичну комбінацію чи оперативно-тактичну операцію, підібрати відповідний тактичний прийом і уміло застосувати його під час проведення слідчої (розшукової) дії.

Водночас варто зазначити й те, що пізнавальна діяльність слідчого і прокурора під час досудового розслідування виходить за межі кримінального процесу, розповсюджується на події й факти що лежать навколо злочину чи кримінального проступку і відбивають доволі різноманітні, навіть не пов'язані з його вчиненням обставини.

Підсумовуючи викладене, варто вказати на те, що здійснюючи пізнавальну діяльність під час досудового розслідування, розуміючи її сутність і завдання, що ставляться перед органами досудового розслідування, слідчий і прокурор повинні широко використовувати можливості науки криміналістики. Криміналістика інтегрує в собі окремі досягнення багатьох інших наук, які можуть бути використані для виконання завдань кримінального судочинства та боротьби із злочинністю. Водночас в рамках криміналістики вивчається передовий досвід оперативної, слідчої, прокурорської й судової практики, на базі якого розробляються відповідні наукові рекомендації для слідчих, прокурорів, співробітників оперативних підрозділів і служб, експертів-криміналістів, суддів, що необхідні для виявлення ознак кримінального правопорушення, його слідів, отримання інформації про злочин чи кримінальний проступок, її закріплення, аналізу і визначення шляхів використання в пізнанні обставин кримінального провадження та доказуванні під час досудового розслідування й судового розгляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лузгин И.М. Методические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М. : Юринком, 1973. – 215 с.
2. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступников / В.А. Образцов. – М. : Юристъ, 1997. – 760 с.
3. Шепітько Ю.В. Тенденции криминалистики и некоторые новеллы уголовного процесса / Ю.В. Шепітько // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф., 18–19 квітня 2013 р. – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. – С. 165–167.
4. Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (Методологические вопросы) / В.И. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1980. – 160 с.
5. Стратонов В.М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спеціальність 12.00.09 / В.М. Стратонов. – Харків, 2012. – 36 с.
6. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні. Затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042 /516/1199/936/1687/5/.

**СУЩНОСТЬ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЛЕДОВАТЕЛЯ
И ПРОКУРОРА В ДОСУДЕБНОМ
РАССЛЕДОВАНИИ**

Халупенко Денис Миколайович

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы, раскрывающие сущность познавательных процессов, которые имеют место в деятельности следователя и прокурора в ходе досудебного расследования. Указывается на роль криминалистических средств в обеспечении задач познания в уголовном производстве.

Ключевые слова: досудебное расследование, познание, деятельность следователя и прокурора, криминалистические познавательные средств.

**THE ESSENCE OF COGNITIVE
ACTIVITY OF INVESTIGATORS
AND PROSECUTORS IN THE
PRE-TRIAL INVESTIGATION**

Khalupenko Denis

Summary: This article considers questions of cognitive process which take place in the activity of investigator and prosecutor during pretrial investigation and prosecutor during pretrial investigation. The role of criminal measures in proposed cognitive tasks is pointed out in litigation.

Keywords: pre-trial investigation; knowledge; the activity of investigator and prosecutor; criminal cognitive methods.